

SOYKIRIMDA GERÇEK KİŞİLERİN SORUMLULUĞU

Individual Criminal Responsibility for Crime Genocide

Vüsal GURBANOV*

ABSTRACT

International act of genocide is considered as the most serious criminal act against humanity and its principles. As this crime cannot be committed by individual persons only, the governments of different regimes get directly involved in its realization and they should take the responsibility for their crimes. For the first time, government responsibility of committing genocide was largely discussed, when the case of Bosnia and Herzegovina/Yugoslavia was brought to the court according to the IX article of The *Convention on the "Prevention and Punishment of the Crime of Genocide"*¹. *Without any final decision by the International Criminal Court, this fundamental principle makes the author come to rational conclusion: the Republic of Armenia must be held accountable for committing the Khojaly Genocide on 26 February 1992 and the case should be brought to International Court of Justice (ICJ). The author has largely discussed this issue in his previous articles. In future writings, he is planning to discuss the accountability of individuals for above mentioned crimes of Genocide.* Committing crimes under international law, typically, entails cooperation of a large number of persons. However, the collective nature of crimes under international law does not absolve us of the need to determine individual responsibility. This approach has been reflected in customary law and all international criminal law instruments since 1945 (cf. Article 25 Sections 1 and 2 ICC Statute). The ICC Statute has set out the requirements for individual criminal responsibility more systematically and also more detailed than any of the preceding statutes. It does not leave it to the definitions of the crimes to establish how they can be committed, as it partly happened in the IMT Statute. And it also goes beyond the ICTY² and ICTR³

*ASAIF Teşkilatının Baş Katibi, vusal_gurbanov@hotmail.com

¹*Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide* (Bosn.&Herz. v. Serb. & Mont.) (Judgment of Feb. 26, 2007), available at <http://www.icj-cij.org/doCKET/files/91/13685.pdf> (last visited Feb. 12, 2008) [hereinafter *Bosnia v. Serbia case*].

² Statute of the International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991, *S.C. Res. 827, U.N. Doc. S/RES/827* (May 25, 1993) (establishing the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia) [hereinafter *ICTY Statute*].

³ Statute of the International Criminal Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Genocide and Other Serious Violations of Humanitarian Law Committed in the Territory of Rwanda and Rwandan Citizens Responsible for Genocide and Other Such Violations Committed in the Territory of Neighboring States, Between 1 January 1994 and 31

Statutes, which simply enumerate forms of individual criminal responsibility by referring to a person “who planned, instigated, ordered, committed or otherwise aided and abetted in the planning, preparation or execution of a crime”. In this paper I analyze individual responsibility for crime of Khojaly genocide.

Keywords: Azerbaijan, Genocide, Khojaly

Giriş

Yirmi yıl önce, 1992 yılının 25 Şubat’tan 26 Şubat’a geçen gece Sovyet ordusunun 366. alayının desteği ile Ermeni ordusunun gerçekleştirdiği Hocalı faciası iki yüz yıla yakın Ermeni şovenist milliyetçileri tarafından Azerbaycan halkına karşı, planlı bir şekilde, hayata geçirilen etnik temizleme ve soykırım siyasetinin bir devamı ve en kanlı olanlarından biridir. Hocalı soykırımı, Ermenistan’ın Dağlık Karabağ’ı işgal etmek amacıyla tertip edilen savaş masum Azerbaycan halkına karşı düzenlenmiş en dehşetli soykırımdır. Resmi verilere göre soykırım neticesinde 613 insan, bunlardan 106’sı kadın, 63’ü çocuk, 70’i yaşlı hayatından olmuştur. 487 kişi sakat kalmış, 1275 insan esir alınmış, 150 kişi de kargaşa sırasında kaybolmuştur. Soykırım neticesinde bazı aileler tamamen ortadan kaldırılken, halk vahşice katledilmiş, esir alınanlar da işkenceye tabi tutulmuştur⁴.

Ölçülerine, göre Ruanda soykırımı, Yugoslaya’da yapılan soykırımdan geri kalmayan Hocalı soykırımı, uluslararası hukukun, toplumun dikkatinden uzakta kalmış, Ruanda ve Yugoslavya özel mahkemeleri kurulduğu halde, Hocalı soykırımının suçluları hala sorgulanmamıştır. Bundan dolayı da Hocalı soykırımını tetip edenler, suçlular sorgulanmalı aynı zamanda devletin bu cinayetdeki rolü araştırılmalıdır.

Devletin mesuliyeti ve uluslararası cinayet hukukunda ceza meselesi yukarıda da belirtildiği gibi söz konusudur. Fakat, uluslararası adalet mahkemesinin hala devletin mesuliyeti hakkında bir kararı yoktur. Aynı zamanda bağımsız bir devletin sorgulanması çetindir. Bunun için Azerbaycan tarafı Hocalı soykırımını düzenleyenlerin sorgulanması için gayret göstermelidir. Nurenberg mahkemesinden, Ruanda mahkemesine kadar bütün durumlarda fertlere cezai müeyyideler uygulanmıştır. Ruanda mahkemesinde ilk defa devlet memurluğu vazifesinde bulunan şahıslar cezaya çarptırılmış, soykırım yapmaktan suçlu bulunmuşlardır. Burada cinayete sebep olmak geniş anlamda düşünülmelidir. Şöyle ki sadece

December 1994, S.C. Res. 955 (establishing the International Criminal Tribunal for Rwanda) [hereinafter ICTR Statute].

4 ElkhanSuleymanov, *Khojaly Genocide: Million Mignatures-one Demand*, Baku, 2007 page 273

cinayeti yapanlar değil, aynı zamanda emri verenler veya bu cinayetin önlenmesi gibi sorumluluğu olup da mesuliyetini yerine getirmeyenler de gözönünde bulundurulmalıdır. Ruanda mahkemesi Akesayu görevini yerine getirmediği için suçlu kabul etti⁵.

8 Kasım 1994 tarihinde Güvenlik Şurasının 955 numaralı maddesine göre icra olunmuştur. Bu mahkeme Ruanda'da ve komşu ülkelerde kısa süre içerisinde yapılan vahşiliklere cevap niteliği taşımaktadır. 1994 yılında üç ay içerisinde, esasen tutsi etnik grubundan olan beş yüz bin insan soykırımı maruz kalmıştır. Bundan dolayı da Ruanda mahkemesi birinci sırada soykırım kabul edilmiştir. Ruanda mahkemesinde ilk proses 1997 yılında başlamıştır. O zamandan bugüne kadar mahkeme elliden çok şahsın, bunların içinde başbakan, 1994 yılında geçici hükümette bakan olan on bir kişi, meclis başkanı sorgulamıştır. Otuzdan çok insan hakkında hüküm verilmiştir. Mahkemeye çıkarılan şahıslar arasında soykırımı göre uluslararası düzeyde takip olunan ve ilk defa sorgulanan bir kadın da vardır. Bunun yanında, mahkeme uluslararası cinayet adalet mahkemesi tarihinde ilk defa hükümetin başındaki Jan Kambanda hakkında hüküm çıkarmıştır⁶.

Azerbaycan'da aynı tarzda Birleşmiş Milletler Teşkilatı nezdinde meseleyi gündeme getirmek için her türlü gayreti göstererek özel mahkemenin kurulması için çalışmalıdır. Bunun için Hocalı soykırımı uluslararası hukukçular tarafından araştırılmalı, dünyanın çeşitli ülkelerindeki araştırma merkezlerine ve teşkilatlarına malumat verilmelidir.

“Azerbaycan ve Ermenistan “Soykırımı önlemek ve suçluların cezalandırılması” kuruluşunun üyesidir. Bu kuruluş göre “Kuruluşa dahil olan devletler barış veya savaş zamanında tertip edilen soykırımın uluslararası hukuk normalarını bozan cinayet olduğunu tasdik ederek, soykırımın önlenmesi ve sebep olanların cezalandırılması için tedbir almayı kabul etmiştir”⁷.

Hocalı Soykırımı-Uluslararası Hukukta Soykırım Olarak Tanınmalıdır

Devletin soykırımdaki mesuliyetini tahlil etmeden önce, soykırımın mahiyetini tahlil etmek gerekir. Aynı zamanda, kısa tahlilde de ispat edileceği gibi, Hocalı olayları uluslararası hukukta soykırımın bütün unsurlarını ihate etmektedir.

⁵*Prosecutor v. Akayesu* (Case No. ICTR-96-4-T), Judgment, 2 September 1998, paras. 600- 613. 101 *Prosecutor v. Aleksovski Case No. IT-95-14/1-A*

⁶[Prosecutor v. Kambanda, ICTR-97-23-S, Trial Court Judgment, September 4, 1998](http://www.ictj.org/cases/97-23-s.1)

⁷<http://untreaty.un.org/cod/avl/ha/cppcg/cppcg.html>

Hukuka göre soykırım barış ve insanlığa karşı yapılan faaliyet olarak uluslararası cinayetlerden birisi kabul edilir. Birleşmiş Milletler Teşkilatının baş meclisinin 11 Kasım 1946 tarihli 96 (1) sayılı maddesinde de kaydolunduğu gibi soykırım insanların yaşama hukukunu tanımayarak insan benliğini tahkir eder. Beşeriyeti insanlar tarafından türetilen maddi manevi desteklerden mahrum eder. Buna benzer kötü niyetler Birleşmiş Milletler Teşkilatının maksat ve görevlerine ters düşer. Birleşmiş Milletler Teşkilatının baş meclisinin 1948 yılında alınan 260 (III) sayılı kararıyla kabul edilen “Soykırımın önlenmesi ve cezalandırılması hakkında” kural kabul edilmiştir. (Aşağıda Soykırım Kanunu şeklinde zikredilecektir)⁸. Kanun 1951 yılından itibaren yürürlüğe girmiş ve ilk defa soykırıma hukuki anlam verilmiştir. Bu kanuna göre, herhangi milli, etnik, veya dini gurubun tam veya kısmen ortadan kaldırılmasıyla düzenlenen cinayetler soykırım mahiyeti taşır⁹. Soykırım kanununun ikinci maddesi soykırımın mahiyetini tam olarak gösterir, bu maddeye göre aşağıdaki fiiller soykırım kabul edilir:

- Bir grubun üyelerinin öldürülmesi;
- İnsanların sağlığına ağır zarar verilmesi;
- Çocukların doğmasına engel türetmek;
- Toplu ölümlere sebep olacak ortam oluşturmak;
- Göçe zorlama;
- Bir gruba mensup olan çocukların zorla başka bir gruba geçirilmesi;

Soykırım için özel niyet olması zarürü unsur sayılır. Bu, soykırımı objektif cihetine göre diğer benzer uluslararası cinayetlerden farklı kılar. Soykırım cürmünü teşkil eden fiillerden herbiri, kendi vafına göre, şuurlu, bilerek ve irade ile gerçekleşen bir hadisedir. Bu fiiller hiçbir halde tesadüfen ve rastlantı sonucu gerçekleşemez. Aynı zamanda bu cürmü gerçekleştirmek niyeti ve soykırımın neticeleri genel olarak derk edilmesi, fiilin soykırım olarak nitelendirilmesi için kafi değildir. Burada caninin niyetinin özel istikametini veya fiilin negatif neticeleriyle bağlı önceden mevcut olan kesin niyetin ortaya çıkarılması gerekir.

Ülkede içindeki hukukta olduğu gibi, uluslararası cinayet hukukunda da her bir cinayetin kendisine has unsurları vardır. Farklı hukuk sistemlerinde cinayet unsurları üst üste düşmemesine rağmen uluslararası hukukta bu farkı kaldırmak için dört unsur, suçun esas amilleri olarak kabul edilmiştir.

8 U.N.T.S. No. 1021, vol. 78 (1951), p. 277

9 <http://untreaty.un.org/cod/avl/ha/cppcg/cppcg.html>

Amerikalı bilim adamı Bassolini bir eserinde uluslararası cinayetlerin dört yönüne dikkat çeker. Bunlar; cinayetin objektif ve subjektif cihetleri, cinayetin subyekt (şahıs) ve obyektidir (dış dünya, olayın kendisi, özü). Hocalı soykırımını cinayet olarak ispatlamak için bahsedilen dört unsurun araştırılması gerekmektedir.

Hocalı soykırımındaki hususlar bahsedilen kriterlere tam olarak uyduğu için uluslararası cinayet olmasında her hangi bir şüphe yoktur. Öncelikle, soykırımın objektif yönlerine değinmek gerekirse, olayın objektif yönü (aktus reus) cinayet kanununda direkt olarak gösterilmiştir. Yukarıda da kaydedildiği gibi, anlaşmanın ikinci maddedisine uygun olan hareketlerden birisinin meydana gelmesi soykırımın gerçekleştiğini gösterir. Bildirgede kaydedildiği gibi bir grubun öldürülmesi, ağır yaralanması, onların fiziki yönden zarar görmesine sebebiyet verebilecek şartların oluşturulması, çocukların zorla esir alınıp başkasına verilmesi, yapılan fiilin soykırım olduğunu gösterir¹⁰.

Hocalı soykırımında birçok kadın tacize uğramıştır. Yapılan fiillerin ortaya çıkarılması önem arz etmektedir. Özellikle tacize uğrayan kadınların şahit ifadeleri alınıp uluslararası mahkemelere takdim edilmelidir. Ruanda, uluslararası mahkemesi Akayesu meselesinde ilk defa tacizleri soykırım olarak kabul etmiştir. Bu da uluslararası hukukta önemli bir adımdır.

Akayesu meselesinden önce Ruanda mahkemesi, Nyiramasuhuko olayında da aynı meseleye aydınlık getirmiştir. Ruanda mahkemesinde Paulina Nyiramasuhuko olayında mesele 26 Mayıs 1997 tarihinde gündeme gelmişti¹¹.

Nyiramasuhuko Ruanda'da 1994 yılında gerçekleştirilen soykırım, insanlığa karşı işlenen cinayetler olarak kabul edilmekte olup, Cenevre anlaşmasının üçüncü maddesinin ihlal edildiği ileri sürülür. Nyiramasuhuko, Ruanda hükümetinin aile ve kadın haklarından sorumlu bakanı idi. Nyiramasuhuko uluslararası cinayet tarafından suçlanan ve cezaya çarptırılan ilk kadındır. Mahkeme, Akayesu¹² cinsel tacizlerin olduğundan haberdardı ve bu suçları önlemek için herhangi bir tedbir almamıştır. Tacizler sonrasında bu işin yapılmasına göz yumduğu, tacizlerin gerçekleşmesi yönünde insanlara fırsat verdiği ortaya çıktı. Mahkeme, cinsel

10 <http://untreaty.un.org/cod/avl/ha/cppcg/cppcg.html>

11 Baldauf, Scott (June 24, 2011). [“Former Rwandan minister given life sentence for genocide crimes”](#). *The Christian Science Monitor*

12 *Prosecutor v. Akayesu* (Case No. ICTR-96-4-T), Judgment, 2 September 1998, paras. 600- 613. 101 *Prosecutor v. Aleksovski* (Case No. IT-95-14/1-A

tacizlerin Tutsi grubunun ortadan kaldırılmasına yönelik bir süreç ve soykırım bir parçası olduğunu ortaya koydu. Şahitlerin söylediklerine ve toplanan belgelere göre Hocalı soykırımında gerçekleşen hadiseler, anlaşmanın ikinci maddesinin a, b, c, d bendlerindeki cürümlere uygun düşmektedir. Bahsedilen hukuk kurallarına göre Hocalı hadiseleri soykırım kapsamına girmektedir.

Soykırım ikinci esas dayanağı subjektif cihettir. Soykırımın diğer cinayetlerden farklı olan yönü özel niyetin (**dolus specialis or specific genocidal intent**) olmasıdır. Bu niyet bu ve buna benzer diğer herhangi bir milliyete mahsus olan şahısların tesadüfen bir şahsın öldürülmesi değil, bir grubun öldürülmesidir. Ama bahsedilen niyetle bir kişinin öldürülmesi bile soykırım demektir. Toplu katliam olması gerekmez. Bahsedilen şahıslar belli bir millete mensup oldukları için soykırıma maruz kalmaktadır.

Bu fiil de soykırım için esas şartlardan bisisidir. Soykırıma sebep olan fiillerin her biri daha önce planlanmış şuurlu faaliyettir. Ruanda mahkemesinin belirttiğine göre, Kayishema ve Ruzinda meselesinde suçlunun hususi niyetini hiçbir zaman kolayca belirlemek mümkün değildir. Bunun için bazen yardımcı delillere de başvurmak gerekir. Yardımcı deliller şahitlerin ifadeleri, hareketin ölçülerinin aksettiren delildir. Bu fiiller hiç bir zaman tesadüf neticesinde veya rastgele ortaya çıkmaz. Aynı zamanda bu tür hareketlerin yapılma niyetinin vakti ve onların neticelerinin derkedilmesi o fiillerin soykırım olarak vasıflandırılması için yeterli değildir. Burada fiilin menfi neticeleri ile bağlı cinayet teşebbüsünün veya kesin niyetin ne olduğunu ortaya çıkarmak gerekir. Kurtulmak için can atan Azerbaycan halkının üzerine, önceden planlanmış bir şekilde, ağır silahlarla ateş edilmesi soykırımın delilleridendir. Bu fiil Azerbaycan halkına karşı yönelmiş olduğu gözönündedir. Kısaca söylemek gerekirse anlaşmanın yasakladığı fiiller, anlaşmada nazarda tutulan herhangi bir grubun üyesinin öldürülmesi neticelenebilir. Ancak o niyetin ahalinin tamamına yönelmesi gerekir. İleride bu mesele BAM'e (Uluslararası Adalet Mahkemesi) gönderilirse, hiç şüphesiz, bu durum dikkat çekecektir.

Soykırımın diğer bir delili de onun kendisidir. Anlaşma soykırımın özünü kanunlaştırmamıştır. Anlaşmada cinayet dar çerçevede gösterilse de siyasi ve medeni grupların ortadan kaldırılması anlaşmanın yetersizliğini gösteren delillerdendir. Bu mesele uzun süre müzakere mevzusu olmuştur. Ama Roma müzakerelerinin sonuç bildirgesinde hiçbir değişiklik olmadı. Fakat Ruanda mahkemesinde hakim grupların stabil veya değişken olmamasını özel olarak kaydetti. Anlaşmaya göre ırki, milli, etnik veya dini bir grubun ortadan kaldırılması soykırım olarak karakterize olunmalıdır.

Hocalı'da meydana gelen olay, Azerbaycan halkına karşı yapılmış olması, onlar Türk olduğu için tertip edilmesi şüphe götürmez bir gerçektir. Burada bir hususu da kaydetmek gerekirse Hocalı olaylarında dini amiller de önemli rol oynamıştır. Ermeniler güney Kafkaslardaki Müslüman ahaliyi yok etmek için düzenledikleri oyunun bir parçası da Hocalı soykırımıdır.

Maalesef bu unsurlar layıkıyla ortaya konmadığı, araştırılmadı için soykırımın ispatına da mani olmaktadır. Hocalı halkının dini, etnik yönden son neferine kadar ortadan kaldırmak Ermenilerin amaçlarından birisi olmuştur. Burada bir hususu da kaydetmek gerekirse soykırım cürmünde mesullerin ortaya çıkması için bütün olarak belli grupların ortadan kaldırılmasından ibaret neticeler talep edilmez. Yukarıda kaydedilen soykırım cinayetinin tertibini teşkil eden bir veya bir kaçının olması, gerçekleşmesi olayın soykırım olarak kabul edilmesi için yeterli sebeptir.

Soykırımın subyektî, soykırım cürmünün hayata geçirenlerin sorgulanması esas şartlardandır. Soykırımın sorumluları gerçek kişilerdir, ancak devletin de cinayetin asıl sorumlu olması söz konusudur. Bu husus makalenin esas konusudur. Anlaşmanın dördüncü maddesine göre soykırımı düzenleyen şahıslar resmi veya resmi olmamasına bakılmaksızın cezalandırılmalıdır. Kanuna göre her şeyden önce gerçek şahısların mesul tutulması söz konusudur. Bu karar artık uluslararası mahkemelerde tatbik olunmaya başlamıştır. Herhangi bir uluslararası cinayeti türeten veya olmasına sebep olan şahıslar görevine bakılmaksızın uluslararası mahkemelerde sorumluluk taşımaktadırlar. Fertlerin ilk olarak uluslararası mahkemeye çağrılması İkinci Dünya savaşında görülmüştür. Savaştan sonra kurulan Nürnberg ve Tokyo mahkemelerinde gerçek kişiler mahkemeye sevk edildiler. Yakın tarihte kurulan Yugoslavya ve Ruanda mahkemelerinde şahısların sorgulanması tekrar söz konusu oldu. Ruanda mahkemesi ilk defa soykırım cinayetinden dolayı şahısları sorguladı. Roma statüsüne göre de sadece tüzel kişilerin sorgulanması gerekir. Kısaca gerçek şahısların sorumluluk anlayışı verildikten sonra soykırım cürmüne göre gerçek kişilerin cinayeti ve bu bakımdan Hocalı soykırımı cinayetine göre olaya sebep olanlar hakkındaki genel kanunlar üzerinde durulacak ve onların hangi mahkemelerde yargılanması gerektiğine değinilecek.

Gerçek Kişilerin Uluslararası Hukukta Sorumluluğu:

Gerçek şahısların uluslararası mahkemelerin muhatabı olmaları, onların sorumluluk prensibi çağdaş uluslararası hukukun kabul ettiği normlardan birisidir. Genel hukuk ve uluslararası hukuk anlaşmalarından esasını alan bu prensip, sonradan uluslararası mahkemelerin kararlarında ve Uluslararası

Cinayet Mahkemesinin Roma statüsünde bu prensip kendi aksini buldu. Prensibin esası, herhangi bir uluslararası cinayetin meydana gelmesinde bir şekilde iştirak etmiş olan gerçek şahıs, bulunduğu makama bakılmaksızın yaptığı suça göre sorumluluk taşır.

İkinci Dünya Savaşından sonra kurulan mahkemeler ilk defa askeri veya sivil göreve bakmaksızın gerçek şahısları cinayette sorumluluğa celp etti. Fakat, onlar soykırıma için değil, diğer cinayetler için celp edildiler. Soykırım anlaşması ilk defa gerçek şahısların sorumluluğunu kanunlaştırdı. Bu kanuna göre cinayete karışan kişiler, anayasa ile sorumlu şahıs, resmi ya da gayri resmi gerçek şahıslar görevine bakılmaksızın cezalandırılmalıdır. Uluslararası cinayette mesuliyetler sadece herhangi bir uluslararası cinayetin gerçek şahıs tarafından direkt olarak gerçekleştirilmesiyle ortaya çıkmıyor. Şahıs uluslararası cinayetin türetilmesinde bu veya benzer şekilde iştirak etmesine göre de mesul durumdadır.

Eski Yugoslavya askeri mahkemesinin yedinci ve yirmi üçüncü, eski Ruanda mahkemesinin altıncı ve yirmi ikinci maddelerinde göre şahısların hukuki mesuliyeti tekrar gösterildi. Roma askeri mahkemesinin altıncı maddesine göre gerçek şahıslar, dört fiile göre, muharebe suçu, beşeriyet aleyhine olan suç, soykırım ve tecavüz suçuna göre mahkemeye celp edilmelidir.¹³

Genel uluslararası suçları dört suçla sınırlandırmak doğru değildir. Farklı uluslararası hukukçular eserlerinde yirmiye yakın suç çeşidinden bahsederler. Bütün bu suçları işleyenler suça iştirak etmelerinden dolayı ya da uluslararası suça teşebbüs etmelerine sebebiyle mesul tutulabilirler. Buna bağlı olarak ferdi suçu doğuran uluslararası hukuka zıt davranışın aşağıdaki çeşitlerini göstermek mümkündür:

- a- Uluslararası suçun kasten işlenmesi,
- b-Uluslararası suçun gerçekleşmesinde sorumlu şahsın, olayın engellenmesinde tedbir almaması,
- c- Uluslararası suçun gerçekleşmesi için emir verilmesi,
- ç-Uluslararası suçun işlenmesinde direkt olarak bilinçli bir şekilde yardım etmek veya başka bir şekilde suça vasita olmak,

13.[Rome Statute of the International Criminal Court](#), Rome, 17 July 1998, United Nations, *Treaty Series*, vol. 2187, p. 3.

d- Uluslararası suçun planlaştırılmasında veya birlikte hazırlanmasında iştirak etmek ve uluslararası suçun gerçekleşmesinde başka bir şahsı açık veya gizli bir şekilde tahrik etmek.

Bütün bunlar gerçek şahısların suça iştirakının çeşitlerini göstermektedir. Hatta suça ceht etmek dahi suç sayılmaktadır. Özellikle de soykırım suçu anlaşmada suç olarak kaydedilmiştir. Uluslararası hukukun bazı hususiyetlerine göre ülke içindeki hukukta suçla aynılaştırmak da mümkündür. Eğer gerçek şahıslar suçu bir ya da birkaç şahısla gerçekleştirdiyse onlar da ayrı ayrı sorgulanmalıdır. Aynı zamanda suç üçüncü bir şahsın eliyle de gerçekleşse, hatta kendisi iştirak etmese de onun mesul olmasını engelleyemez. Soykırım suçunun planlı bir şekilde, önceden düşünüldüğünü gözönünde bulundursak, bu planı hazırlayanlar da mutlaka sorumlu tutulmalı ve mahkemeye celp edilerek sorgulanmalıdır. Ruanda mahkemesi de bu karara varmıştır. Uluslararası mahkeme neticede, uluslararası suç işlediği iddia edilen gerçek şahıs hükümetin emrine göre hareket etmesi onu sorgulamaktan kurtarmaz, şeklinde herkesin kabul ettiği bir kararı kabul etti. Fakat bu durum suçun hafifletilmesi olarak nazarda tutulabilir.¹⁴

Ülke içindeki cinayet hukukunda olduğu gibi, uluslararası hukukta da gerçek şahısların uluslararası suçu doğuran fiilleri hem hareket hem de hareketsizlikle ifade edilir. Suçlu hareketsizliğe uluslararası hukukta az rastlanılır. Buna örnek olarak komutanın veya yüksek vazifeli idari şahsın, emrinde olan şahıslar tarafından uluslararası suçun işlenmesine yol açmasını göstermek mümkündür. Yüksek makamdaki şahsın uluslararası suçla ilgili modern hukuktaki mazmunu şöyledir: " Uluslararası suçun kendi emrinde bulunan şahıs tarafından işlenmesi durumu görevdeki şahsın sorumluluğunu ortadan kaldırmaz, eğer o emri altındaki şahsın böyle bir suçu işlediğini veya işlemeye azmettiğini biliyorsa ya da bilmeye imkanı varsa, o suçu engellemek için kendi yetkisi kapsamında herhangi bir tedbir almamıştır."¹⁵

Uluslararası hukukta ferdi suç sorumluluğunun esasında universal hukuk prensipleri vardır. Bu prensibin esas mazmumu, barış ve beşeriyetin güvenliği aleyhine, yani bütün dünya birliğinin menfaatine dokunan ağır suçlar işleyen şahıslar her devlet tarafından sorumluluğa celp olunur, şeklindedir. Üniversal hukuk prensibine üye olanlar, herkes tarafından tanınan ve birçok uluslararası anlaşmalarda tespit edilen **aut dedere aut judicare** prensibe esasen devlet belli olan suçu işleyen süpheli ve onun

14. Latif Huseynov, *Uluslararası Hukuk*, Bakü, 2012 s. 213-216

15. Latif Huseynov, *Uluslararası Hukuk*, Bakü 2012 s. 213-216

topraklarında bulunan gerçek şahsa münasebette aşağıdaki hukuka maliktir: Aynı şahsı uygun olan devlete vermek ya da kendisi cezalandırmak zorundadır¹⁶.

Bu durumda Azerbaycan yetkili kurumları bu suçu teşkil edenlerin listesini tertip etmeli, bu listeyi dünyaya ilan etmeli ve farklı farklı uluslararası teşkilatlara göndermelidir. Dünya ülkeleri, özellikle de Almanya, Belçika gibi devletlerin mahkemeleri bu konuda hüküm çıkarmalıdır. Suçun işlendiği devlet “Koruyan devlet” bütün tedbirler alınmalı ki, şahıs ya o devletin öz organları tarafından ya da işi araştırmaya hazır olduğunu bildiren devletin diğer organları tarafından mahkemeye çıkarılsın. Bu prensibe uygun olarak soykırım suçunu işleyen şüpheliler veya bu suçun işlenmesi hususunda emir veren yetkililer aranmalı ve vatandaşlığına bakmadan mahkemeye celp olunmalıdır. Soykırım anlaşması da direkt olarak altıncı maddesinde bu hususu dile getirir.

Hocalı Soykırımında Gerçek Şahısların Uluslararası Hukuka Göre Mesuliyeti:

Uluslararası hukuk soykırımımla ilgili aşağıdaki hususları belirlemiştir: Soykırım suçuna bulaşanların cinayet suçu ile sorgulanması gereklidir. Uluslararası hukuk soykırım suçunu muayyen etmesi yanında, bu suçu işleyenlerin sorumluluklarını da belirler. Şöyle ki soykırım suçunun engellenmesi anlaşmanın beşinci maddesine göre iştirakçi devletler soykırım suçunu işlemekle suçlanan suçlu şahısların cezalandırılması için gerekli tedbirler almalıdır. Anlaşmanın altıncı maddesine göre esasen o şahıslar devletin arazisinde yetkili mahkemelerde sorgulanmışsa, uluslararası mahkeme tarafından hakim karşısına çıkarılmalıdır.

Soykırım anlaşması üçüncü maddesinde cezalandırılması gereken fiiller şu şekilde kaydedilir:

- a- Soykırım,
- b- Soykırıma yönelmiş ceht,
- c- Soykırım türetmeye doğrudan açık tahrik
- d- Soykırıma yönelmiş kast.

Bunun devamında ise, soykırım veya üçüncü maddede belirtilen fiillerden herhangi birisini işleyen şahıs, anayasadan mesul şahıs, resmi ya

16 Colleen Enache-Brown and Ari Fried, *Universal Crime Jurisdiction and Duty: The Obligation of out Dedere out Judicare in International Law*

da gayriresmi şahıs olmasına bakılmaksızın cezalandırılmalıdır. Diğer taraftan açık bir şekilde üçüncü maddede belirtilen fiillerin birini işleyen şahıs, bulunduğu makama bakılmaksızın mesuliyet taşır. Netice olarak soykırım suçunu sadece icracılar değil, soykırımı işlemeye kast, soykırımı direkt olarak tahrik, soykırma ceht ve soykırımı iştirak etmek de cinayeti doğurur.

Azerbaycan savcılık birimlerinin verdiği malumatlara göre " Araştırmayla belirlendiği gibi 25 Şubat 1992 tarihinde saat 22 civarında Ermenistan'dan Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarına gayrikanuni yollarla geçen silahlı kuvvetler, aynı zamanda Dağlık Karabağ'ın milliyetçi Ermenilerinden teşkil olunan silahlı çeteler Sovyetler Birliğinin Müdafaa Nazırlığının 366. alayının komuta heyeti ve harbi unsurları ile birlikte Hocalı şehrine hücum ettiler. Hücumda 366. Alayın komutanı Zarvigorov Yuri Yureviç ve Yüzbaşı Ohanyan Seyran Muşekoviç'in komutanlığı altında alayın 2. Birliği, Nabokix Yevgeni Aleksandroviç'i'nin komutanlığı altında 3. Birliği aynı zamanda 1. Birliğin komutanı Çitçiyen Valeriy İsaakoviç, bu alayda görev yapan elliden fazla Ermeni ve diğer milletlerden olan subay ve erler iştirak etmişlerdir. Aynı zamanda, hücum sırasında doksandan fazla tank, askeri araç, top ve diğer harbi araçlardan istifade olunmuştur"¹⁷.

Yukarıda sayılan bütün hukuksal esaslara dayanarak suçta adıgeçen şahıslar kısa zamanda Uluslararası mahkemeler tarafından sorgulanmalıdır. Dünya devletleri uluslararası ceza hukukunun esas prensiplerinden olan universal hukuk prensiplerine göre bu şahıslar hakkında mahkeme hüküm çıkarmalıdır veya onların Azerbaycan'a teslim edilmesinde ellerinden geleni yapmalıdır.

Soykırım suçunun işlenmesinin önünün alınması için gerekli tedbir alınmadığından dolayı da görevli şahıs mesüldür. Komutanın mesuliyet prensibi onun emri altında olan şahıs tarafından uluslararası humaniter hukukun bozulmasının engellenmesi veya ortadan kaldırmak için gerekli önlem almadığı durumları da içine alır. Cinayet hukukunda gerekli önlem alınmamasına göre de suçun senetleri belirlenmiş ve sorumluluk kesin hallere bağlı olarak meydana çıkar. Ermenistan-Azerbaycan, Dağlık Karabağ münakaşası sırasında sadece uluslararası suç işlemiş değiller, aynı zamanda bu dönemde cinayetlerin engellenmesi yönünde tedbir almayan mülki amirler ve askeri komutanlar da sorumludurlar. Uluslararası suçun kendi emri altındaki kişi tarafından yapılması üst görevde bulunan şahsı mesuliyetten kurtarmaz. Eğer o emri altındaki şahsın böyle bir suç işlediğini

17 <http://az.apa.az/print/251924>

veya işlemeye hazırlandığını bu dönemde biliyorsa ya da bilme durumunda ise ve o cinayetin olmasını engellemek için kendi yetkileri çerçevesinde bütün zaruri önlemleri almamıştır¹⁸.

Robert Koçaryan, Serj Sarkisyan Hocalı soykırımına komutanlık etmişler, lakin insan hak ve hukuklarından konuşan Avrupa ülkeleri hala bu canileri ülkelere girmesine izin verirler.

366. alaydaki askerlerin ve diğer şahısların Hocalı soykırımına iştirak etmeleri tam olarak ispat edilmiştir. Onların Azerbaycan Cumhuriyeti, Cinayet Mecellesinin soykırıma göre nazarda tutulan 107. (Halkı sürgün etme veya zorla göçe tabi tutma), 113. (İşkence), 115, 4. (Savaş kanunlarını ve adetlerini bozma), 116.0.17. (Taciz, cinsi kölelik, mecburi fahişelik, mecburi soyutlanma, mecburi hamilelik, buna benzer cinsi istismarlarla ilgili başka fiiller tertip etme) maddeleri ile nazarda tutulan suçları işlemeleri hakkında kararlar çıkarılmıştır¹⁹.

Özellikle kaydetmek gerekir ki devletin bağımsızlık prensibine esasen, bir devlet topraklarında çıkarılan mahkeme kararının hukuku o ülkenin sınırları ile mahdutlaşır. Hocalı soykırımını yapanlar Azerbaycan sınırları dışındadır. Onların sorgulanması mahkemeye sevk edilmesi mümkün değildir. Bundan dolayı da Hocalı soykırımına uluslararası düzeyde ele almak gerekir. Aynı zamanda soyırım suçunun bütün beşeriyeti tehlike altında tuttuğu gözönünde bulundurarak ve suçun bütün uluslararası senetlerde soykırım olarak nitelendirilmesine bakarak ülkeler bu suçta dikkat etmeli, gerekli adamlar atmalıdırlar.

Yukarıda kaydedilen gerekçeler de gözönünde bulundurularak Azerbaycan, Hocalı soykırımını uluslararası mahkemelere çıkartmalıdır. Birleşmiş Milletler Teşkilatının nizamnamesine göre ve soykırım anlaşmasının 9. Maddesine göre Azerbaycan meseleyi gündeme getirmeli, Ermenistan'ın mahkemeye çıkarılması sağlanmalıdır. Meselenin diğer bir hukuki halli daha vardır. Azerbaycan'ın yetkili organları vesayeti altında Hocalı soykırımını üzere ya da genel olarak Ermenistan'ın veya onların saldırgan kuvvetlerinin, askerlerinin Azerbaycanlılara karşı hayata geçirdikleri sülh ve insanlık aleyhine olan cinayetlerden dolayı özel yetkili uluslararası Cinayet Mahkemesinin (ad hoc) kurulması da mümkündür. Bunun için Azerbaycan'ın yetkili organları BMT'nin Güvenlik Şurasına meseleyi iletmesi zaruridir.

18.Latif Huseynov: *Uluslararası Hukuk*, Bakü, 2012 səh:213-216

19 <http://apa.az/az/print/251943>

Birinci Dağlık Karabağ Savaşı sırasında ortaya çıkan suçlara bağlı olarak (ad hoc) özel uluslararası mahkemelerin kurulmasıyla ilgili Azerbaycan Cumhuriyetinin gündeme getirdiği vesatet BMT'nin Güvenlik Şurarı tarafından temin edilmelidir. Mevcut nizamname ve prosedürler dahilinde ve uluslararası hukukun talepleri doğrultusunda Hocalı ile ilgili Uluslararası Suç Mahkemesi kurulursa, aynı mahkemede meseleye mahiyeti üzere bakılıp suçlu kişilerin gerektiği gibi cezalandırılmaları temin edilebilir. Bu meselelerle ilgili olarak Azerbaycan, Yugoslavya ve Ruanda mahkemelerinin tecrübelerini derinden araştırmalı, mesele uluslararası arenada daima gündemde tutulmalıdır. Bununla birlikte dünya ülkeleri soykırımı tanımalı, yerli mahkemelerinde soykırım suçlarına karşı ithamlar ireli sürmeli ve suçluların ceza almaları temin edilmelidir.

Azerbaycan Cumhuriyeti bugün dünya güvenlik sisteminde ve uluslararası teröre karşı mücadelede mühim rol oynuyor. Nerede olmasına bakılmaksızın, Azerbaycan her türlü etnik ve dini zeminde düşmanlığı, etnik ayrımcılığı bütün insanlığa karşı işlenen suç olarak kabul ediyor. Azerbaycan bundan sonra Hocalı soykırımı, Azerbaycan topraklarının Ermenistan tarafından işgalinin objektif olarak değerlendirilmesi, hukuki adaletin sağlanması için faaliyetlerini sürdürecektir, bütün siyasi ve hukuki vasıtalarla bu ve benzer durumlara karşı mücadele yürütecektir.

KAYNAKLAR:

- Antonio Cassese, *International Criminal Law*, Oxford University press 2003
- W.Shaw, *International Law*, Oxford University press, 2007
- Marko Milanovic, *State Responsibility for Genocide, The European Journal of International Law*, 2006
- Antonio Cassese, *International Law*, Oxford University press, 2005
- M. Cherif Bassiouni, *International Criminal Law*, 2008
- Paola Gaeta, *The UN Genocide Convention: A Commentary*, 2009
- Zhu Wen Qi, *International Criminal Law*, Renmin University press 2008
- Zhu Wen Qi, *Principles of International Law*, Renmin University Press 2007
- William A.Schabas, *Genocide in International Law*, Cambridge 2000
- Elhan Suleymanov, *Khojaly Genocide*, President Library
- [Genocide and Human Rights](#), (Ed. by Mark Lattimer), Aldershot, England; Burlington, VT : Ashgate 2007

Alain Destexhe, [*Rwanda and Genocide in the Twentieth Century. \(Translated by Alison Marschner.*](#) Destexhe, Alain), New York University Press, New York 1995

John R.W.D., [*The Practice of the International Criminal Tribunals for the Former Yugoslavia and Rwanda,*](#) 1967- Ardsley, N.Y., Transnational Publishers, 2000

[*The Genocide Convention: An International Law Analysis / John Quigley,*](#) Aldershot, England; Burlington, VT : Ashgate Pub., 2006

Latif Huseynov: *Uluslararası Hukuk*, Hukuk Edebiyatı Neşriyatı, 2002